

RASEINIŲ RAJONO VIEŠOSIOS BIBLIOTEKOS KNYGOS MUZIEJUS

JONAS BRIGYS

Raseinių rajono viešoji biblioteka
Vytauto Didžiojo g. 1, LT-4400 Raseiniai, Lietuva

Įvadas

Knygos muziejus viešojoje bibliotekoje, tuo labiau provincijoje, dar nėra įprastas reiškinys Lietuvoje, todėl tokios įstaigos veikla kol kas mažai tyrinėta. Turtinga istoriografija negali pasigirti ir Raseinių rajono VB Knygos muziejus. Be keleto žinučių, paminėjimų bendro pobūdžio publikacijose, jam kol kas skirti tik du straipsniai [1; 3]. Be to, vieną jų [3] galima laikyti daugiau ketinimų deklaravimu, veiklos gaires nūžyminčia publikacija. Šio straipsnio tikslas – apžvelgti aštuntus metus veikiančio Raseinių rajono VB Knygos muziejaus įkūrimo prielaidas, veiklos formas ir ypatumus, pristatyti kai kuriuos eksponatus, įvertinti atliktą darbą.

Pagrindinis viešosios bibliotekos tikslas – žinių, informacijos, kultūros, patyrimo skleidimas ir pateikimas vartotojui [6, 11]. Senųjų spaudinių, didžiajai skaitytojų daliai jau praradusių aktualią informaciją, kaupimas lyg ir nebūdinga VB funkcija. Juo labiau kad dabar siekiama, jog VB fondai būtų nuolat atnaujinami, nurašomi praradę aktualumą dokumentai. O štai dokumentų išsaugojimas ateities kartoms, intelektualiojo ir kultūrinio palikimo tęstinumo užtikrinimas yra vienas svarbiausių nacionalinių, mokslinių ir akademinių bibliotekų tikslų. Tačiau šiame darbo bare yra ką veikti ir VB: be kitų bibliotekos funkcijų, jai keliamas reikalavimas užtikrinti kultūros paveldo ir vertybių perimamumą, perdavimą iš kartos į kartą [6, 19].

Viena iš šio uždavinio sprendimo formų – Knygos muziejus. Viešoji biblioteka, būdama arčiausiai skaitytojo, tokio muziejaus ekspozicija gali sėkmingai supažindinti savo lankytojus su Lietuvos knygos raida, vietos kultūriniu literatūriniu paveldu. Toks tikslas pasirinktas kuriant Raseinių rajono viešosios bibliotekos Knygų muziejų (toliau – RVBM).

Knygos muziejaus įkūrimo prielaidos

Muziejaus ekspozicijos pagrindas, bent jo veiklos pradžioje, buvo ne vieną dešimtmetį kaupiamas kraštotyros fondas, kuriame šiuo metu yra apie 2000 egz. dokumentų.

Svarbus muziejaus kūrimo postūmis buvo 1992 m. VB perduotas buvusių Raseinių rajoninių kultūros namų pastatas, kurio keliuose kabinetuose iki tol daugiau nei 30 metų glaudėsi biblioteka. Gerokai išsiplėtusios patalpos leido įgyvendinti daugelį viešosios bibliotekos direktorės Gražinos Janonienės sumanymų. 1994 m. atidarytas Dailės salonas; apsilankymas Šilutės F. Bajoraičio viešosios bibliotekos Knygos muziejuje padrašino panašų muziejų steigti ir Raseinių VB. Tam panaudotos turimos priemonės – standartinės bibliotekos lentynos ir rajono savivaldybės perduoti bei šiam tikslui pritaikyti baldai. Nutarta, kad muziejaus ekspozicija bus istorinė, literatūrinė pažintinė [3]. 1995 m. pradžioje RVBM atvėrė duris lankytojams. Nuo pat įkūrimo dienos jį tvarko, lankytojus priima vyr. bibliografė kraštotyrimui darbui Elena Kvietkienė.

Įkūrus RVBM tikrų muziejinių eksponatų turėta nedaug – tik prieš keletą metų įsigytus pora XIX a. pabaigos–XX a. pradžios giesmynų „kantičků“. Deja, dėl karo audrų¹, pokario bibliotekos fondų „valymų“ beveik visiškai neturėta prieškarinio Lietuvoje išleistų knygų, periodinių leidinių, todėl kuriant RVBM labai padėjo Lietuvos nacionalinės bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro parama, suteikta viešajai bibliotekai. Tikriausiai daugelio bibliotekų darbuotojai pastebėjo 1995 m. *Ekspresinformacijos* biuletenyje išspausdintą skelbimą, kuriame bibliotekininkai kviešti atvykti išsirinkti ir papildyti bibliotekų fondus senomis Lietuvoje išleistomis knygomis ir periodiniais leidiniais iš BKC Nacionalinio spaudos archyvo ir saugyklos skyriaus rezervinio fondo [4].

Jau pirmasis apsilankymas BKC pranoko visus lūkesčius. Taip prasidėjo šio straipsnio autoriaus keletą metų trukusios kelionės į Vilnių, kurių dėka VB fondus papildė apie 1500 knygų ir apie 4000 XIX a.–XX a. pirmosios pusės periodinių leidinių. Šis iš BKC gautas lobis leido suformuoti VB senų ir retų spaudinių fondo pagrindą. Už pagalbą pačius nuoširdžiausius padėkos žodžius reikia tarti BKC Nacionalinio spaudos archyvo ir saugyklos vedėjai Henrikai Račkovskai.

Kaupiant senų ir retų spaudinių fondą sulaukta LNB mainų ir rezervinio fondo paramos. Tarp iš šio fondo gautų spaudinių buvo ne vienas kraštotyrinė ir muziejine prasme ypač aktualus leidinys. Už tai ačiū šio fondo komplektavimo grupės vyriausiajai bibliotekininkei vidaus mainams Irenai Dainelytei.

Dar vienas senų ir retų spaudinių fondo bei muziejaus ekspozicijos papildymo šaltinis yra JAV ir Australijoje gyvenančių kraštiečių knygų siuntos. Ypač pažymėtinos poeto Stasio Džiugo dovanos. Jo vardiniame fonde šiuo metu yra apie 4000 knygų ir periodinių leidinių. Didžioji jo dovanotų spaudinių dalis – tai XX a. JAV lietuvių ir reti pokario DP stovyklose dienos šviesą išvydę leidiniai. Ne viena S. Džiugo

¹ 1921 m. įkurta Raseinių viešoji biblioteka net du kartus – 1941 m. ir 1944 m. – visiškai sudegė.

dovanota knyga papildė RVBM ekspoziciją, papuošė kitas bibliotekoje rengiamas parodas. Vertingų leidinių, dokumentų iš asmeninio archyvo bibliotekai dovanojo Australijoje gyvenantis kraštiečiai Stasys Šiuškus. RVBM sulaukė ir bibliotekos skaitytojų, miesto gyventojų paramos. Vertingų leidinių dovanojo Liucija Klusienė, Pranciška Lauraitytė, Augustinas Živatkauskas. Iš šių šaltinių suformuotas VB senų ir retų spaudinių fondas tapo puikiu pagrindu RVBM veiklai plėtoti, tačiau muziejaus ekspoziciją papildė ne tik antikvariniai leidiniai.

Raseinių istorijai pažinti labai vertingo rankraščio kopiją LNB rankraštyne padarė ir RVBM padovanojo Lietuvos Respublikos Seimo narė Ona Babonienė. Poetas Jonas Mačiukevičius perdavė keletą savo rankraščių. Savo knygas muziejui dovanoja ir kiti iš Raseinių krašto kilę autoriai, bibliotekos svečiai.

Taip per keletą metų susiformavęs palyginti gausus senų ir retų spaudinių fondas šiuo metu saugomas VB saugykloje. Aišku, neįmanoma ir netikslinga jį visą iš karto eksponuoti. Kita vertus, nemažas fondas suteikia didesnę laisvę, leidžia neapsiriboti Knygos muziejaus ekspozicijos rėmais.

Ekspozicijos formavimas, muziejaus darbo formos

Nuolatinė ekspozicija. Ekspонатų pasirinkimas, užsibrėžti tikslai leido suformuoti RVBM ekspozicijos koncepciją. Vis labiau populiarėjanti kraštotyrinio pobūdžio literatūra, didėjantis poreikis pažinti rajono praeitį paskatino didžiąją ekspozicijos ploto dalį skirti eksponatams, susijusiems su krašto literatūriniu gyvenimu, įdomia praeitimi. Daugiausia dėmesio skirta Raseinių krašto dainiui Maironiui, kurio gyvenimą ir kūrybą atskleidžianti ekspozicija užima pusę RVBM standų. Čia reikia prisiminti dar vieną bibliotekai padėjusią kultūros įstaigą – Maironio lietuvių literatūros muziejų ir padėkoti jo direktorei Aldonai Ruseckaitėi bei ekspozicijos vedėjai Reginei Mažukėlienei. 1998 m. užsimezgę ryšiai leido iš esmės atnaujinti Maironiui skirtą ekspoziciją, ją ženkliai papildyti poeto ir jo artimųjų nuotraukomis, dokumentų kopijomis. Šį projektą įgyvendinti padėjo ir rajono valdyba, 1998 m. gruodį skyrusi 500 litų ekspozicijos įrengimui ir apipavidalinimui. 1999 metų kovą RVBM papuošė tautodailininkės Nijolės Rimkienės sukomponuoti ir apipavidalinti standai. Taip iš esmės baigta formuoti muziejaus šerdis – Maironiui skirta ekspozicija, kurioje šiuo metu eksponuojama apie 100 knygų, žurnalų, nuotraukų ir kitų eksponatų.

Tačiau šio ekspozicijos skyriaus suformavimas neišsėmė krašto kultūros paveldo aktualizavimo, šiandienio literatūrinio gyvenimo temas. Paskiri ekspozicijos skyreliai skirti iš Raseinių rajono kilusiems rašytojams ir poetams Juozui Apučiiui, Jonui Mačiukevičiui, Marcelijui Martinaičiui, Daliai Teišerskytei. Čia atspindėta ir rajono literatų klubo „Dubysa“ veikla, jo leidiniai. Garbinga vieta skirta VB mecenatui

poetui Stasiui Džiugui, keletui kitų iškilesnių Raseinių krašto kultūros ir mokslo veikėjų.

Nepamiršti, nors dėl autentiškų eksponatų stokos ne taip plačiai pristatyti senieji Raseinių krašto rašytojai ir poetai: Mozerka Saliamonas Slavočinskis, Simonas Stanevičius, Aleksandras Fromas-Gužutis ir Mečislovas Davainis-Silvestraitis, mažiau žinomi kūrėjai Jonas Šliburis ir Mykolas Linkevičius.

Muziejuje eksponuojama dalis VB kraštotyros fonde esančių Raseinių rajonui ir atskiroms vietovėms, įmonėms ar įstaigoms skirtų leidinių – knygų, bukletų. Šią ekspoziciją papildė nedidelis skyrelis, skirtas iki 1941 m. Raseiniuose veikusioms spaustuvėms, jų leidiniams. 2002 m. vasarą ekspoziciją papildė dar vienas įdomus eksponatas – seniausios Raseiniuose parašytos knygos kopija. Tai 1647 m. antrojo Raseinių dominikonų vienuolyno prioro Marcijono Niestojemskio pamokslas, pasakytas laidojant vienuolyno fundatorių Andrių Stankevičių². Vienintelis Lietuvoje šios knygos egzempliorius saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje. Nuoširdžiai dėkojame šio skyriaus vedėjai Almai Braziūnienei, maloniai leidusiai padaryti unikalaus leidinio kopiją. Visi šie eksponatai – tai lyg įvadas į kitą, labai svarbų ekspozicijos skyrį.

Šalia kraštotyrinio pobūdžio eksponatų ketvirtadalis ekspozicijos skiriamas leidiniams, atspindintiems Lietuvos knygos XVIII a.–XX a. pradžios (iki lietuviškos spaudos draudimo panaikinimo) raidą. Tai teminis skyrius „Lietuvos knygos kelias“. Chronologiniai ekspozicijos rėmai pasirinkti atsižvelgiant į laikotarpio reikšmingumą, galimybę šį etapą gana išsamiai parodyti VB senų ir retų spaudinių fonde esamomis originaliomis to laikmečio (ne faksimilniais leidiniais) knygomis, periodiniais leidiniais. Deja, biblioteka neturi XVIII a. leidinių lietuvių kalba, nors to meto knygų poligrafines ypatybes iškalbingai rodo kitakalbiai (lenkiški ir lotyniški) spaudiniai. Seniausia eksponuojama knyga – 1716 m. Vilniaus universiteto spaustuvėje išspausdintas Tobiaso Arento veikalas *Studium polemicum pro Doctrina Catholica* (...). Čia taip pat eksponuojamos XIX a. pirmojoje pusėje (iki lietuviškos spaudos uždraudimo) išleistos knygos lietuvių kalba. Spaudos draudimo meto lietuvių spaudą pristato Mažajoje Lietuvoje išleisti ir Didžiajai Lietuvai skirti leidiniai (tarp jų ir kontrafakcijos), periodika (*Tėvynės sargas*, *Ūkininkas*, *Kryžius*) bei JAV lietuvių to meto knygos. 1864–1904 m. laikotarpiui skirtą ekspozicijos skirsnį papildė 1892 m. rubricėlėje vadinama graždanka išspausdintas tekstas.

Šią ekspoziciją tęsia kitas nedidelis skyrelis, kuriame rodomos kai kurios savo formatu ar kitomis ypatybėmis išsiskiriančios knygos. Skyrelio įžymybė – Viliaus

² NIESTOJEMSKI Marcyan. *Wysoce godny kawalier, xięstwa Żmudzkiego w kazaniu pogrzebowym* (...) *Andrzeja Stankiewicza, pisarza ziemskiego Kowieńskiego dnia 10 Octobra roku panskiego 1647 wyrażony w Rosieniach w kościele oyców Dominikanów* (...) Wilno: druk S. J., [1647]. [46] s.

Užtupo dovanota jo 1995 m. išleista viena iš mažiausių Lietuvos knygų *Pirmajai lietuviškai knygai 450 metų*. Šis eksponatas labai traukia jaunųjų muziejaus lankytojų dėmesį, palieka ypač gilių įspūdį.

Parodos. Be nuolat veikiančios ekspozicijos, RVBM rengiamos proginės parodos. Paminėtina 1999 m. surengta paroda, skirta Simono Stanevičiaus 200-osioms gimimo metinėms „Siela ir širdim lietuvis“³, 2001 m. – „Valančius ir nūdiena“.

Kadangi VB turi gana nemažą iki 1940 m. išleistų lituanistinių leidinių fondą, šios knygos ir periodiniai leidiniai naudojami kitoms bibliotekoje rengiamoms parodoms. Taip skaitytojams sudaroma galimybė susipažinti su vertingais leidiniais ne tik Knygos muziejaus ekspozicijoje. Antai 1998 m. surengta paroda „Knygų leidyba Lietuvoje 1918–1940 m.“, 2000 m. – „Kur buvo spausdinamos lietuviškos knygos (1864–1905 m.)“, 2001 m. – „1931–2001 m.: 70 Naujosios Romuvos metų“ ir „Iš bibliotekos lobyno“. Keletas kilnojamųjų parodėlių, sudarytų iš senųjų knygų, aplankė ir kaimo bibliotekas, kur sulaukė didelio skaitytojų dėmesio. Vis dėlto galimybę plačiau naudoti šią darbo formą riboja senųjų leidinių būklė – kiekvienas toks „išėjimas į pasaulį“ neišvengiamai trumpina jų amžių, nes kaimo bibliotekose toli gražu ne visada galima užtikrinti palankias eksponavimo sąlygas.

Seniesiems leidiniams eksponuoti rengiamos ne tik įprastinės knygų parodos. VB įsikūręs Dailės salonas suteikia papildomų galimybių organizuoti plačias apžvalgines parodas. 1996 m. čia surengta iki 1945 m. išleistų lietuviškų kalendorių paroda, o 1997 m. – „Ką mena seni vadovėliai“.

Moralinis atlygis už įdėtą darbą rengiant tokias parodas – įrašai atsiliepiamų knygose. Antai minėtą vadovėlių parodą aplankę Kauno rajono kultūros darbuotojai paliko tokį šiltą atsiliepimą: *Kiekvienas darbas, ar tas, kuris įdėtas rengiant šias knygas, ar tas, kurį įdėjote Jūs jas išpopuliarinę, – tiek pat yra šventas.*

Rengiant progines, apžvalgines parodas bendradarbiaujama su žinomu bibliofilu Kaziu Grikšu, iš jo asmeninės bibliotekos skolinamasi knygų. Kita vertus, ir pats K. Grikšas Knygos muziejui dovanuoja ne vieną vertingą spaudinį, konsultavo parodų rengėjus.

Edukacinė veikla. Senosios knygos nėra „įkalintos“ Knygos muziejaus ekspozicijoje ar senų ir retų spaudinių fondo lentynose. Kai kuriems skaitytojams šie leidiniai nepraranda savo pirminės, informacijos šaltinio vertės. Jais naudojasi bibliotekos skaitytojai, ypač moksleiviai, rengdami apžvalgas, referatus, projektus⁴. Daug dėmesio skiriama ir tiesioginei RVBM edukacinei veiklai. Su muziejaus ekspozicija, bibliotekoje saugomais senaisiais spaudiniais išsamiai supažindinamos moksleivių ekskursijos, rengiamos bendradarbiaujant su miesto ir rajono pedagogais. 2000–2001 metais

³ Parodos, skirtos S. Stanevičiaus atminimui, rengimą 200 Lt parėmė rajono valdyba.

⁴ Muziejuje sudarytos sąlygos tokiam tiriamajam darbui, yra darbo stalas.

kartu su Krašto istorijos muziejumi dalyvauta edukacinėje programoje, skirtoje mokslievių supažindinimui su Lietuvos spaudos istorija: RVBM eksponatais ir VB krašto tyros fonde sukaupta medžiaga pasinaudota nušviečiant Raseinių spaustuvių istoriją, vietos leidybinę veiklą.

Remiantis RVBM, senų ir retų spaudinių fonde sukaupta literatūra, surinkta kraštotyrine informacija parengta keletas pranešimų, skaitytų rajono mokyklose. Antai 1999 m. Raseinių Žemaičio gimnazijoje skaitytas pranešimas „Raseinių krašto mokslievių periodiniai leidiniai“. 2000 m. kartu su bibliofilu K. Grikšu Raseinių pagrindinėje mokykloje dalyvauta spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dienos minėjime, pristatyta senųjų leidinių paroda iš VB fondų, skaitytas pranešimas apie lietuvių periodinių leidinių istoriją. 2001 metais Pryšmančių pagrindinėje mokykloje eksponuotos vyskupo M. Valančiaus parašytos knygos iš Knygos muziejaus rinkinio, skaitytas pranešimas „M. Valančius ir nūdienu“. Taigi ir RVBM, ir jo pagrindas – senų ir retų spaudinių fondas, įtraukiami į mokymo, kultūrinio švietimo veiklą.

Kai kurie įdomesni Knygos muziejaus eksponatai

Nors visi senų ir retų spaudinių fondo leidiniai yra vertingi, informatyvūs kultūros paveldo elementai, tačiau kai kurie spaudiniai, RVBM eksponatai yra pažymėti ypatinga istoriškumo žyme. Tarp šių leidinių yra gana nemažai (apie 350) knygų su autografais ir dedikacijomis. Tai ypač vertinga fondo dalis. Nors nemažai tokių knygų gauta iš BKC⁵, tačiau didžiausią šio rinkinio dalį sudaro autografai, surinkti bibliotekose vykusių susitikimų su rašytojais, poetais metu, bei Stasio Džiugo dovanotos autografuotos knygos. Nors pagal leidimo metus dauguma šių knygų yra palyginti „jaunos“, vis dėlto autografai, dedikacijos suteikia joms išskirtinę vertę, „retumo“ statusą. Jau du kartus šios knygos eksponuotos paskirose parodose, apie jas rašė rajono spauda [5].

Kitą, nemažą ir labai įdomią senų ir retų spaudinių fondo dalį sudaro leidiniai su įrašais ir spaudais, liudijančiais tų knygų priklausomybę pavieniams asmenims, bibliotekoms, knygos savininkų kaitą. Knygos ženklai yra vertingas informacijos šaltinis, teikiantis žinių ne tik apie pačios knygos kelią laiko ir erdvės atžvilgiu, bet ir apie asmenis ar institucijas, kaupusias bibliotekas, knygos vietą to meto visuomenėje, kultūrinę jos orientaciją. VB senų ir retų spaudinių fonde yra keletas knygų, kurios anksčiau priklausė dvarų bibliotekoms. Paminėtinos Gabrielės Gruževskienės Kel-

⁵ Tarp jų knygos su vyskupo Motiejaus Valančiaus, Nepriklausomybės akto signataro Kazimiero Šaulio, Lietuvos kultūros istoriko Vinco Maciūno ir kitų žymių Lietuvos valstybės ir kultūros veikėjų autografais.

mės, Zigmanto Konarskio Kavoliškio (Zarasų valsčiaus), Kazimiero Jančevskio Blinst-rubiškių (Viduklės valsčius) dvarų bibliotekų antspaudais paženklintos knygos. Deja, tarp jų nėra išleistų lietuvių kalba.

Šiek tiek plačiau reikėtų aptarti keletą spaudinių, kuriuose esantys knygos ženklai vaizdžiai iliustruoja kai kuriuos svarbius XIX–XX a. kultūrinius reiškinius, lemtingus istorijos posūkius. RVBM saugoma keletas vertingų knygų, teikiančių žinių apie XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje kauptas lietuviškų knygų bibliotekėles. Tarp jų išsiskiria kontrafaktinė 1887 m. išleista A. K. Emeryko knygelė *Sopulinga muka viešpaties musu Jėzaus Christaus*, kurioje daryti įrašai liudija, kad šis leidinys iki spaudos draudimo panaikinimo priklausė Antanui Breimeliui iš Katkūnų kaimo⁶. A. Breimelis šalia lietuviško įrašo, patvirtinančio jo nuosavybės teises, paliko dar vieną įdomų autografa rusų kalba. Tai dar viduramžių knygoje gana dažnai pasitai-kančio užkeikimo / perspėjimo „Ši knyga yra mano, Dievas yra liudytojas...“ variantas [8, 12]. A. Breimelis, liudytoju pasitelkęs Dievą, pagrasino, kad tas, kas paims jo knygą be leidimo, liks be nosies. Matyt, A. Breimelis turėjo humoro jausmą, gal net bandė eiliuoti, nes įrašas rimuotas⁷. Kita vertus, tai, kad savininkas knygos apsaugai panaudojo „klasikinį“ užkeikimą, leidžia spėti, jog tokią formuluotę jis matė kokioje nors senoje knygoje, nors labiau tikėtina, kad apie tokius užkeikimus / perspėjimus galėjo sužinoti dar besimokydamas mokykloje. Dr. Arvydas Pacevičius teigia, kad XIX a. viduryje Vilniaus gimnazijos moksleiviai knygoje vis dar rašydavo: „Ši knyga mano / Dievas liudytojas / Maldauju nevogti / Nes brangiai kainuoja“ [8, 12].

Tikėtina, kad XIX a. pabaiga–XX a. pradžia galima datuoti ir šioje knygoje esanti netolimo Berčiūnų kaimo gyventojų J. Visicko nuosavybės ženklą⁸ (abu kaimai yra dabartiniame Pasvalio rajone). Šie įrašai, spaudai rodo, kad knyga branginta, gal net buvo tam tikrų „bibliofilinių“ mainų objektas. Kita vertus, ji iliustruoja ir senosios knygos kultūros tęstinumą, jos formų kaitą.

Kai kuriose knygoje esantys spaudai primena kitus negandingus metus, drama-tiškus Lietuvos istorijos įvykius. Pavyzdžiui, 1900 m. Varšuvoje lenkų kalba išspaus-dintas ir A. Syrkino bibliotekos (Vilnius) antspaudu paženklintas M. Radzevičuvnos *Dievaičio* antras tomas išsaugojo 1942 m. biblioteką tikrinusių cenzorių spaudą⁹. Dar tragiškesnes aplinkybes mena XX a. pradžioje Sankt Peterburge rusų kalba išleistos *Žydu enciklopedijos* pirmojo tomo antraštiniame puslapyje esantis spaudas. Lietuvą okupavus vokiečiams, iš *Mefice haskala* (Švietimo skleidėjų) bibliotekos (dar vadin-

⁶ Rankraštinis įrašas priešlapyje: „Tikras walditois tos knigos / Antans Briajmialis / sodzios Katkunu / Jonizskelio parapios / 1892 miatu 10 moios / N 273 ½“.

⁷ „Эта книга моя Бог свидетель / и кто бирюет ее без проса / тот останется без носа“.

⁸ Antraštiniame puslapyje spaudas be rėmelio: „J. WISICKUS / BERCIUNU“.

⁹ Stačiakampyje rėmelyje įrašas: „Zugelassen – Leista / Zezwolono / 1942 RUGP 11“.

tos M. Strašuno biblioteka) knygų suformuota ir 1941 m. rugsėjo 10 d. pradėjo veikti Vilniaus geto biblioteka. 1942 m. biblioteką tikrino geto policijos knygų tikrinimo komisija¹⁰. Likviduojant Vilniaus getą, bandyta išsaugoti bibliotekos knygas, nors esesininkams pavyko rasti slaptavietę ir jas sudeginti. Vis dėlto šalia bibliotekos buvusiam rūsyje išliko apie 2000 knygų. Po karo šios knygos atiteko Knygų rūmams (dabar BKC). Aptarti eksponatai įdomūs ne tik kaip senos, dažnai šimtametę istoriją menančios knygos. Jie iliustruoja ir spalvingą Lietuvos bibliotekų praeitį, glaudžiai susijusią su visos šalies, jos gyventojų likimais.

Kaupiant senų ir retų spaudinių fondą pamažu susiformavo dar vienas įdomus ir palyginti nemažas (daugiau kaip 40 egz.) knygų rinkinys, kurį jungia vienas autorius – Vydūnas. 1998 metais, minint Vydūno 130-ąsias gimimo metines, RVBM surengta šiam žymiam Lietuvos kultūros veikėjui skirta paroda, kurioje rajono visuomenei pristatyta ši kolekcija.

Knygos muziejus ir viešosios bibliotekos įvaizdžio kūrimas

RVBM ne tik pristato kultūrinį paveldą, jį populiarina. Muziejaus veikla yra viena iš priemonių propaguoti viešąją biblioteką, kurti jos teigiamą įvaizdį, pabrėžti šios įstaigos reikšmingumą. Senosios knygos, periodiniai leidiniai pristatomi ne tik bibliotekos lankytojams. Antai 1996 m. Raseinių krašto istorijos muziejuje surengtoje parodoje „Tarpukario Lietuvos periodika“ eksponuota nemažai leidinių ir iš VB senų bei retų spaudinių fondo. 1997 metais į VB pakviestiems (bendradarbiaujant su rajono kultūros, švietimo ir sporto skyriumi) rajono mokyklų istorijos ir geografijos mokytojams surengtas parodos „Senoji knyga Raseinių viešojoje bibliotekoje“ pristatymas. Be to, Knygos muziejų, pačią VB rajono visuomenei pristato jau minėta edukacinė veikla.

Populiarinamas ir pats muziejus. Apie rengiamą Knygos muziejaus ekspoziciją buvo informuota rajono visuomenė [3]. Rajoniniame laikraštyje paskelbtas straipsnis apie formuojamą VB senų ir retų spaudinių fondą [2]. 1997 m. RVBM veikla plačiai nušviesta dienraščio *Kauno diena* korespondento V. Barevičiaus straipsnyje [1]. Žurnalistas aprašė muziejaus įkūrimo aplinkybes, apžvelgė ekspoziciją, paminėjo vertingiausius eksponatus. Keletą kartų reportažus apie muziejų rengė vietinė televizija, rajoniniame laikraštyje *Naujas rytas* reguliariai pranešama apie VB veikiančias parodas.

Viena iš Knygos muziejaus funkcijų – tirti bei skelbti rašto ir spaudos istorijos medžiagą [7], taip pat padeda populiarinti šią įstaigą ir viešąją biblioteką. RVBM, VB

¹⁰ Spaudas be rėmelio; vokiškas ir lietuviškas įrašai atskirti dviem vertikaliais brūkšniais: „GEPRÜFT / Bücher – Kontrollstelle / der Wilnaer Ghettopolizei || PATIKRINTA / Vilniaus Geto Policijos / Knygų Tikrinimo Komisija“.

senų ir retų spaudinių fonde sukaupiti leidiniai, mokslinėse bibliotekose, archyvuose surinkti duomenys leido parengti keletą straipsnių rajoniniam laikraščiui iš krašto spaudos istorijos¹¹.

Muziejaus perspektyvos rajo kultūros gyvenime

Nors RVBM ekspozicijoje yra beveik pusketvirto šimto spaudinių, išdėstytų dvidešimtyje skyrių ir eksponatų grupių¹², vis dėlto toli gražu ne visus Lietuvos knygos raidos etapus pavyko išsamiai atskleisti. Pavyzdžiui, beveik neturima Mažosios Lietuvos knygų¹³, galima tik viltis, kad kada nors pavyks įsigyti autentiškų S. Stanevičiaus leidinių, XVI–XVII a. knygų (ypač lietuvių kalba). Ekspozicijos pajvairinimui reikėtų rajono literatūrinių vietų žemėlapiu.

Kaip minėta, knygoms eksponuoti naudojamos standartinės bibliotekinės lentynos, kiti pritaikyti baldai. Kol kas galima tik svajoti apie tokius standus, kokius matome LNB senųjų knygų nuolatinėje ekspozicijoje. Įprastinei parodai pakanka bibliotekinių lentynų, o senųjų knygų vertei, ypatumams išryškinti reikėtų ir specialių baldų. Estetinis muziejaus vaizdas turi ypač didelę reikšmę formuojant ekspoziciją apžiūrinčių vaikų – būsimų skaitytojų požiūrį į biblioteką, čia saugomas vertybes. Kita vertus, uždari standai padėtų geriau apsaugoti knygas, kitus eksponatus nuo žalingo aplinkos poveikio. Šiuo metu rengiamas ekspozicijos modernizavimo projektas tikintis, kad pavyks rasti finansavimo šaltinių. Tolesnei muziejaus veiklai gali turėti įtakos numatomas VB pastato atnaujinimas.

Dar neišnaudotos visos galimybės pristatyti skaitytojams bibliotekoje sukauptus turtus. Antai iš S. Džiugo dovanotų leidinių fondo ateityje būtų galima parengti parodą ar paskirą ekspozicijos skyrių, atspindintį XX a. JAV lietuvių spaudos raidą. Laukia dar vienas darbas – pasiruošti 2003 m. sukankančiam pirmojo Raseinių paminėjimo 750 metų jubiliejui.

Kuriant RVBM siekta, kad kiekviena knyga būtų ne tik savarankiškas iškalbingas eksponatas, liudijantis turtingą Lietuvos knygos istoriją. Ne mažiau svarbu pasiekti,

¹¹ Galima paminėti šios apžvalgos autoriaus straipsnius, išspausdintus *Naujo ryto* laikraštyje: „Pirmasis Raseinių laikraštis“ (1999 03 03), „Raseinių gimnazistų laikraštėliai, 1919–1940 m.“ (1999 05 05), „Š. Kadušino spaustuvė. 30 veiklos metų“ (2001 05 05) ir kt. Knygos muzicijoje saugomas retas 1861 m. leidinys *Giesmės nabožnos*. Apie šį spaudinį ir jo leidėją, 1863 m. sukilimo dalyvį rajoniniame laikraštyje išspausdintas straipsnis „Telesforas Nešukaitis“ (1999 06 02).

¹² Gal iš pirmo žvilgsnio tokia skyrių gausa gali sukelti margumo įspūdį, tačiau šiuos ekspozicijos elementus jungia panaši tematika, leidžianti juos suvienyti į du – kraštotyrinį ir knygotyrinį – blokus, kuo išsamiau atspindinčius paveldą.

¹³ Turima galvoje ne tik Mažosioje Lietuvoje išleisti, bet ir šiam kraštui skirti spaudiniai. Vienas iš akivaizdžiausių požymių, apibūdinančių tokius leidinius, – gotiškasis raidynas.

kad Knygos muziejaus ekspozicija atspindėtų krašto literatūrinį paveldą, taptų neatskiriama rajono kultūrinio gyvenimo mozaikos dalimi. Raseinių rajone be didžiausio ir turtingiausio Krašto istorijos muziejaus, su kuriuo gana glaudžiai bendradarbiaujama, yra dar keletas mažesnių, dažniausiai visuomeninio pobūdžio muziejų. RVBM pagal savo profilį artimiausi Pasandravio-Bernotų Maironio memorialinis kompleksas, S. Stanevičiaus muziejus Kanopėnuose ir Betygalos Maironio vidurinės mokyklos Maironio muziejus, skirti žymiausių kraštiečių – lietuvių literatūros klasikų atminimui įamžinti. Tačiau dar toli gražu ne visi žinomi Raseinių krašto knygos kūrėjai sulaukė deramo įamžinimo, todėl RVBM užpildo tam tikrą laisvą nišą. RVBM ne tik pagal galimybes atlieka Lietuvos knygos istoriją reprezentuojančios, edukacinės įstaigos funkciją, bet yra ir integrali muziejų, pristatančių Raseinių krašto kultūrą, literatūrinį paveldą, jo kūrėjus, dalis.

Atrenkant knygas BKC, šalia pirmiausiai muziejinę vertę turinčių leidinių daugiausia dėmesio skirta literatūros, kurioje yra duomenų apie Raseinių kraštą, paieškai. Todėl tiek RVBM ekspozicija, tiek visas senų ir retų spaudinių fondas, VB sukauptas kraštotyринių leidinių rinkinys – tai dar neišsemta žinių versmė, ypač svarbi kaip atramos taškas visiems norintiems studijuoti krašto praeitį, gera kraštotyrinio darbo atspirtis. Kita vertus, Knygos muziejaus ir senų spaudinių fondo negalima tapatinti su bibliotekos kraštotyrinio fondu. Tai artimi, bet vis dėlto skirtingi, vienas kitą papildantys VB padaliniai.

Išvados

Sąlygos įkurti Raseinių VB Knygos muziejų atsirado ženkliai išplėtus bibliotekos patalpas ir papildžius fondus spaudiniais, gautais iš privačių asmenų – bibliotekos rėmėjų, LNB, BKC. Ypač svarbi pastaroji aplinkybė, nes po karo, sovietmečio pradžios VB praktiškai neturėjo iki 1940 m. išleistų knygų ir periodinių leidinių. Suformuotas senų ir retų spaudinių fondas tapo RVBM pagrindu, be kurio istorinės, literatūrinės pažintinės ekspozicijos nebūtų buvę įmanoma parengti.

Knygos muziejaus pagrindas – VB senų ir retų spaudinių fondas, kaip vienas iš didžiausių rajone tokio pobūdžio rinkinių (turtingesnė tik Žaiginyje gyvenančio K. Griko asmeninė biblioteka), yra svarbi kultūrinio paveldo dalis. Šio fondo spaudiniai, juose esantys knygos ženklai išraiškingai parodo lietuviškos knygos istorijos vingius, išgyventus sunkmečius. Jie atspindi knygos kultūros raidą, jos tęstinumą, iliustruoja reikšmingiausius XX a. Lietuvos valstybės istorijos įvykius.

Knygos muziejaus veikla neapsiriboja vien nuolatine ekspozicija. Vertingi spaudiniai pristatomi parodose, rengiamose ir už jo sienų. RVBM ekspozicija, parodos reprezentuoja pačią VB, jos senų ir retų spaudinių fondą, padeda bibliotekos skaitytojams susipažinti su retais leidiniais, kurie kitu atveju jiems liktų beveik nepasiekiami.

Muziejuje eksponuojamos knygos, kiti spaudiniai priklausomai nuo to, kokiame skyriuje jie yra, atlieka šiek tiek skirtingas funkcijas. Kraštotyrinėje ekspozicijos dalyje kiekviena eksponuojama knyga pirmiausia yra iliustracija, priemonė pateikti informaciją apie kūrėją, susijusį su Raseinių kraštu, o knygos istorijai skirtoje ekspozicijoje kiekvienas leidinys sureikšminamas kaip tam tikros Lietuvos knygos raidos istorijos atkarpos liudininkas. Vis dėlto abiem atvejais knyga nepraranda savo pirmąsias pažinimo šaltinio reikšmės, yra vertinga krašto knygos kultūros paveldo dalis, istorinio vyksmo dalyvė.

RVBM plėtoja edukacinę veiklą, kartu su kitais rajono muziejais pristato paveldą, knygos kultūros vertybes, jas populiarina. Krašto kultūrinio paveldo išsaugojimo, studijavimo, sukauptos informacijos sklaidos kontekste RVBM rado savo vietą ir dar neišnaudoja visų šios veiklos galimybių. Apibendrinant Raseinių rajono viešosios bibliotekos Knygos muziejaus veiklą galima pasakyti, kad ji peržengė muziejaus ir VB sienas, praturtino rajono kultūrinį gyvenimą.

Įteikta 2002 m. rugsėjo mėn.

NUORODOS

1. BAREVIČIUS, Vytautas. Muziejaus turtą saugo medinės durys. *Kauno diena*, 1997, gruodžio 2.
2. BRIGYS, Jonas. Sugrįžtančios knygos. *Naujas rytas*, 1996, gegužės 4.
3. DAUKŠAITĖ, K. Knygos muziejus. *Naujas rytas*, 1994, spalio 12.
4. *Ekspresinformacija apie naujus spaudinius, išėjusius Lietuvoje*. Vilnius, 1995, rugsėjo 11–17, nr. 57.
5. GEDVILAITIS, J. Parodoje knygos su autografais ir dedikacijomis. *Naujas rytas*, 2000, sausio 19.
6. GLOSIENĖ, Audronė. *Viešoji biblioteka: tradicija ir modernumas: mokomoji knyga*. Vilnius: Žara, 1998. 140 p.
7. KAUNAS, Domas. Knygos muziejus. Iš: *Knygotyra: enciklopedinis žodynas*. Vilnius, 1997, p. 177.
8. PACEVIČIUS, Arvydas. Dingusio knygų pasaulio ženklai. *Knygų aidai*, 2002, nr. 1, p. 9–15.

**THE BOOK MUSEUM
OF RASEINIAI DISTRICT PUBLIC LIBRARY**

JONAS BRIGYS

Abstract

In 1992 the whole former building of Raseiniai district culture house was transferred to the public library so there were real conditions to found a Book museum. At the beginning of 1995 the museum was opened to the first visitors. Since the establishment of the Book museum Elena Kvietkienė, the senior bibliographer responsible for local lore studies, runs the museum and receives visitors. At the end of 1995 our rather moderate exposition was enriched with Lithuanian philological publications printed before 1940 from the reserve stock of the Centre of Bibliography and Book lore of Lithuanian National Library. More than 5000 ancient printed matters have been received. They not only enriched the exposition of the Book museum, but also allowed to form a stock of old and rare printed matters. Besides, some support came from foreigners, whose birthplace in Raseiniai district. About 4000 printed matters were presented to the library by S. Džiugas alone.

It has been decided that the museum exposition will be historical and literary-educational. The fact that Literature of local lore studies becomes more and more popular encouraged the library to devote a large part of the exposition to the displays which reflect the literary life of our land and its history. Lots of attention is granted to Maironis, the famous poet of Raseiniai land. The stands dedicated to the poet occupy half of the exposition of the Book museum. While establishing this part of the exposition, we collaborated with Maironis Lithuanian Literature Museum. In addition, the board of Raseiniai district administration financially supported the project. Nor large expositions are devoted to other writers and poets of Raseiniai land, such as J. Aputis, J. Mačiukevičius, M. Martinaitis, D. Teišerskytė and the club of district authors, called Dubysa. The old writers and poets M. S. Slavočinskis, S. Stanevičius, A. Fromas-Gužutis others are not so widely presented because of the shortage of authentic exhibits.

Quite a lot of space on the museum stands is occupied by the exposition "The Route of the Lithuanian Book". The original publications and the space on the stands predetermined the chronological frames (XVIIth century – the beginning of XXth century).

Unfortunately, the Lithuanian book of the XVIIIth century is presented by Polish and Latin books only. Farther exposition is assigned to publications printed in the USA in the first half of the XIXth century (until the prohibition of Lithuanian press). This book lore exposition increased when the Book museum received editions pressed in Raseiniai printing-house which functioned till 1941.

Apart from the continuous exposition, the Book museum organizes yearly topical exhibitions mostly dedicated to literary anniversaries. A numerous stock of old and rare printed matters allows to exhibit them not only the Book museum of Raseiniai district public library.

Old books and periodical press adorn other exhibitions organized in the library. Several wide topical exhibitions have been organized in the Art showroom of the library and the History museum of Raseiniai land. The stock of ancient and rare pressed matters owns more than 300 books with autographs and dedications. This fact also allows to show the Lithuanian book and its route in a different light. Among them there are some very interesting copies which belonged to some peasants libraries during the times of press prohibition or witness the tragedy of Holocaust.

While organizing exhibitions in the Book museum rare publications are often hired from K. Grikšas rich personal library.

The exposition of the museum fulfils not only informative function of preservation and popularization of the heritage, but also it allows the readers to use its stock of valuable publications. Apart from the largest History museum of Rasciniai land, Rasciniai district has several smaller museums perpetuate Maironis, S. Stanevičius remembrance. On the other hand, not all authors whose birthplace is Rasciniai district have been properly honoured, so the Book museum tries to compensate this reflecting their creative work. On the whole, the Book museum fulfils not only the educational function of representing the history of the Lithuanian Book and its evolution, but also is an integral part of the museums presenting Rasciniai land and its authors.